

Posudek dizertační práce

Osobnostně-situační konstelace nudy

Autorka dizertační práce: Mgr. Aneta BOHÁČOVÁ

Obor: Pedagogická a školní psychologie

Oponentka: doc. PaedDr. Jana COUFALOVÁ, CSc.

Fakulta pedagogická, Západočeská univerzita v Plzni

I. Aktuálnost zvoleného tématu

Když filozof Jan Patočka upozorňoval v 80. letech minulého století na nudu jako jeden z fenoménů moderní společnosti, jenom málokdo zřejmě tušil, jak jeho slova budou predikovat situaci současné doby a jak se nuda stane jevem, který zasáhne velkou část mladé populace a ovlivní i proces jejího vzdělávání. K nečekané akceleraci problémů souvisejících s vnímáním stavu nudy a jejím prožíváním došlo v souvislosti s opatřeními v období pandemie Covidu 19. Téma práce je proto velmi aktuální, a to zvláště v podobě, ve které se ho autorka zmocnila. Zaměřuje se na věkovou skupinu středoškoláků, nesnaží se pouze popsat jevy, ale hledá jejich příčiny a důsledky, zamýšlí se nad souvislostmi ve vztahu ke školnímu vzdělávání. Způsob zpracování tématu a vazba na jiné výzkumy v této oblasti, ať již tuzemské či zahraniční, mohou být podkladem pro další výzkumné práce vztahující se k tématu nudy.

II. Vymezení cíle dizertace a jeho splnění

O cíli práce se autorka zmiňuje ve volnějším pojetí již v úvodní části („Cílem práce je navázat na dosavadní bádání o nudě...“), jasně je vymezen na s. 30. Autorka si klade za cíl zaměřit se na osobnostní charakteristiky jedince a situační faktory, které mají souvislost s tím, jak jedinec nudu vnímá, prožívá a jak se s nudou případně vyrovnává. Ve výzkumném šetření si stanovuje dva hlavní výzkumné cíle:

1. vymezit pojem nudy na úrovni jeho laického chápání českou populací žáků středních škol, zjistit, co si žáci představují pod pojmem nuda, s jakými konstrukty nudy spojují,
2. zachytit osobnostní a situační konstelace nudy, poukázat na příznivé a nepříznivé konstelace osobnostních a situačních charakteristik jako na proměnné ovlivňující způsob vnímání a prožitků nudy.

K uvedeným hlavním cílům připojuje dva dílčí cíle:

3. ověřit psychometrické vlastnosti nástroje BPS (Boredom Proneness Scale) autorů Farmer & Sundberg (1986) na české populaci žáků středních škol,
4. ověřit psychometrické vlastnosti nástroje MSBS (Multidimensional State Boredom Scale) kolektivu čtyř autorů Fahiman et al. (2011) na české populaci žáků středních

škol.

Cíl práce je tedy zřetelně vymezen a zvolená metodologie vytváří předpoklady pro jeho naplnění.

Výzkumná část dizertační práce je koncipována tak, aby vedla k dosažení výše uvedených cílů. Oceňuji zevrubnost zkoumání, vhodnou kombinaci metod kvantitativního a kvalitativního výzkumu, důkladnost a poctivost autorky v interpretaci výsledků. Souhrn těchto faktorů umožnil v závěru práce fundovaně shrnout výsledky výzkumu a dosáhnout cíle stanoveného pro dizertační práci.

III. Metodologie

Metodologii výzkumu věnovala autorka mimořádnou pozornost a využila spolupráce s odborníky v této oblasti. Upozorňuje na nejednotnost uchopení definice nudy různými badateli a na různé způsoby jejího empirického ověřování. Vzhledem k tomu, že na reprezentativním vzorku české populace dosud nebyla provedena standardizace žádného ze zahraničních nástrojů, soustřeďuje se v souladu s cíli práce i na tuto problematiku.

Psychometrické vlastnosti škály BPS jsou vyšetřovány prostřednictvím konfirmační faktorové analýzy (CFA), je ověřována validita existujících faktorových modelů v programu JASP 0.16. Vzhledem k neprokázání dostatečné shody na českém vzorku byla realizována explorační faktorová analýza (EFA). Pro ověření vnitřní konzistence škál je použit jak koeficient reliability Cronbachovo alfa, tak McDonaldovo omega. Pro potřeby modelování CFA i EFA bylo rovněž využito neparametrických metod.

Obdobné metody jsou použity i pro ověření psychometrických vlastností nástroje MSBS na české populaci žáků středních škol.

Ve výzkumné části navazuje autorka na výzkum doc. Pavelkové v oblasti laického chápání nudy u žáků základní školy a zabývá se vnímáním fenoménu nudy českou populací žáků středních škol.

Zdrojem dat byl výzkum provedený na gymnáziích a středních odborných školách týmem, jehož byla autorka součástí. Vzhledem k povaze šetření nebyl možný náhodný výběr respondentů, ale byl použit výběr dostupný. To snižuje možnosti zobecnění výsledků, čehož si je autorka dobře vědoma. Na druhé straně poměrně velký rozsah výběrového souboru tento nedostatek redukuje.

Sběr dat probíhal v letech 2018 až 2021. S nástupem opatření v souvislosti s epidemií Covidu 19 autorka sběr záměrně ukončila, aby nedošlo ke zkreslení výstupů, ale především aby zabránila znehodnocení již dříve získaných dat.

Výzkumné šetření je založeno na použití testové baterie, v níž jsou vhodně kombinovány přístupy kvalitativního a kvantitativního výzkumu. Autorka používá vlastní i standardizované dotazníkové nástroje. K analýze pojmu nuda v prožívání a představách žáků uplatňuje postupy obsahově kategoriální analýzy, kódování a kategorizaci provádí s využitím programu Atlas.ti 9. Vazby mezi nezávisle proměnnými

(osobnostní charakteristiky jedince) a závisle proměnnou (vnímání a prožitek nudy) zkoumá s využitím statistických metod a s podporou příslušného software.

K zachycení souvislostí vnímání nudy s osobnostními charakteristikami jedince byla využita modelace v kvalitativním šetření a následně testování v proceduře binární či multinominální logistické regrese.

Posouzení vhodnosti aplikace pětifaktorového modelu MSBS na českou populaci žáků středních škol pomocí statistických metod konfirmační i explorační faktorové analýzy doplňuje autorka na základě výsledků z provedeného výzkumu o komparativní obsahovou analýzu.

IV. Struktura práce

Práci tvoří 150 stran vlastní textové části, seznam použitých informačních zdrojů, seznamy zkratk a tabulek.

V úvodních dvou kapitolách provádí autorka analýzu pojmu nuda v jejím historickém vývoji a představuje aktuální vědecké teorie a koncepty nudy. Vychází z předpokladu, že existence nudy nemusí být nutně spojena s jejím explicitním pojmenováním, proto analyzuje zdroje z období i před 18. stoletím, kdy se objevilo v angličtině pojmenování jako "boredom"), a představuje historický a sociokulturní koncept nudy od starověkého Řecka až do současnosti. Laická veřejnost i pod vlivem médií vidí v nudě často fenomén spojený se současností, tento historický exkurz autorky vycházející z analýzy filozofických a literárních děl však ukazuje, že nuda v různých pojetích je spojena s životem člověka dlouhodobě, doklady o tom najdeme zejména z období, která očekávala aktivní projevy člověka. Dobře je zachycena proměna ve vnímání nudy od jejího chápání jako projevu jisté patologie jedince po běžný stav postihující významnou část populace.

Následně se autorka snaží popsat nudu různých typů, aby mohla před provedením výzkumu co nejpřesněji definovat tento pojem. Uvádí faktory, které nudu vyvolávají, a modely nudy v pojetí různých autorů. V souvislosti se zaměřením práce na středoškolskou mládež a vazbu na školu se zabývá pracemi autorů, kteří zkoumali negativní emoční prožitek nudy ve vztahu k motivaci, ke ztrátě smyslu činnosti. Vzhledem k tomu, že výzkumná část je postavena na Zimbardově konceptu časové perspektivy, věnuje mu autorka více pozornosti.

Cíle práce a metody, kterými jich chce autorka dosáhnout, jsou uvedeny ve třetí kapitole. Současně je popsán výzkumný vzorek a organizace provedení výzkumu.

Součástí práce je ověření psychometrických vlastností Škály sklonu k nudě BPS (Booredom Proneness Scale) autorů Farmer a Sundberg (1986) na výběrovém souboru žáků středních škol v České republice, včetně prověření její faktorové struktury. Autorka v kapitole 4 uvádí některé výstupy práce týmu, jehož byla součástí (projekt GAUK PEDF UK Praha - Pavelková Isabella, Urbanová Denisa, Boháčová Aneta).

Kapitola 5 je věnována ověření psychometrických vlastností nástroje MSBS (Multidimensional State Boredom Scale) kolektivu autorů Fahlman et al. (2011) na výběrovém souboru žáků středních škol v České republice včetně prověření jeho faktorové struktury. Rovněž při ověření tohoto nástroje patřila autorka do širšího výzkumného týmu, participovala na výzkumném šetření sběrem dat a provedením statistických analýz. Provedení analýzy CFA ukázalo, že jednodimenzionální model MSBS není při aplikaci na českou populaci vhodný, proto následně proběhlo testování vícedimenzionální struktury. Autorka uvádí diskuzi výsledků, srovnává faktory v procedurách EFA a CFA, sleduje syčení jednotlivých faktorů položkami. Kladně hodnotím to, že i když se autoři výzkumu přiklonili spíše k platnosti výstupů CFA, zamýšlí se autorka i nad výsledky vztahujícími se k EFA a čerpá z nich podněty.

Vlastním přínosem autorky je především kapitola 6 věnovaná výzkumu toho, jak je fenomén nudy vnímán žáky českých středních škol a jak se propojuje prožitek nudy s osobnostními charakteristikami jedince a jeho situačním kontextem. Autorka využila zahraniční dotazníkové nástroje a doplnila je vlastním dotazníkem, šetření se zúčastnilo celkem 899 studentů. Analýza pojmu nuda byla realizována postupy obsahově kategoriální analýzy, principem kódování a kategorizace s využitím programu Atlas.ti 9. Autorka podrobně popisuje fázi přípravy dat, určení kritérií pro transformaci dat a interpretaci výsledků. Bylo vymodelováno celkem 13 kategorií, v nichž žáci reflektovali své vnímání nudy, každé je v práci věnována zvláštní podkapitola. Vždy je představena příslušná kategorie a její podkategorie na základě výpovědí žáků, jsou uvedeny souvislosti vyplývající ze statistické analýzy, autorka se zamýšlí nad příčinami a možnými důsledky. Oceňuji přiměřenou míru opatrnosti autorky při formulování závěrů a připouštění vlivu faktorů, které nebyly sledovány. Vzhledem k rozsáhlosti analýzy pojmu nuda v různých pojetích a souvislostech (kapitola 6.2) oceňuji v úvodu shrnující kapitoly 6.3 zařazení přehledného schématu, ve kterém jsou vedle významových úrovní nudy rozlišeny i její příčiny a důsledky.

V kapitole 7 hledá autorka odpověď na otázku, zda významové dimenze nudy konstruované v jednotlivých faktorech MSBS v šetření zahraniční populace odpovídají vnímání nudy u české populace (zda nástroj MSBS měří prostřednictvím jednotlivých položek ty významové úrovně nudy, které se v českém prostředí vyskytují), a navrhuje doplnění některých faktorů o významy nalezené v české populaci.

Výstupy vlastního šetření jsou v kapitole 8 porovnány s historickými a vědeckými koncepty nudy. Autorka uvádí výstupy, u kterých našla soulad s výsledky studií, zamýšlí se nad výstupy, které jiní výzkumníci neuvádějí, nebo jsou dokonce v rozporu s jejich výsledky. Velmi oceňuji úvahy autorky, které se týkají školního prostředí a vzdělávání vůbec.

Kapitola 9 Limity a prognózy výzkumného šetření jenom podtrhuje poctivý a zodpovědný přístup autorky ke zkoumané problematice, vlastnímu provedení výzkumu a formulaci jeho závěrů. Současně naznačuje směry, kterými by se mohlo vydat další zkoumání dané problematiky.

Závěrečná kapitola obsahuje vedle stručného shrnutí obsahu práce zasazení výsledků výzkumu do širších společenských souvislostí s důrazem na oblast školního vzdělávání.

Seznam použitých informačních zdrojů obsahuje české i zahraniční publikace, text práce svědčí o tom, že literatura není uvedena jenom formálně.

V. Připomínky

V předložené práci se nevyskytují odborné a metodické chyby. Dále uvádím několik námětů pro diskuzi v průběhu obhajoby:

- s. 9 – Autorka uvádí, že „jde spíše o růst tohoto pojmu“. Co se mění u pojmu nuda - jeho obsah nebo rozsah?
- s. 34 – U žáků je důležitým faktorem nenalezení smysluplnosti situace, i když tato situace z hlediska cílů vzdělávání význam má (žák to tak nevidí, nemůže to často ani vidět). S tím může souviset častý požadavek studentů „tohle je zbytečné, uchte nás něco praktického“. Je podle názoru autorky situace jiná u vysokoškolských studentů? Vytrávají v tomto smyslu, získávají určitý nadhled?
- s. 47 – Je uvedeno, že výzkumné šetření bylo realizováno ve Středočeském a Západočeském kraji. Pokud se jedná o správní jednotky, je lokalizace výzkumu popsána nepřesně.
- s. 49 a další – Při prezentaci výstupů používá autorka poměrně velké množství zkratk, které jsou sice běžné ve výstupech použitého statického software, ale nemusejí být běžné pro čtenáře. V seznamu zkratk v závěru práce však nejsou uvedeny.
- s. 55 – Autorka pro analýzu reliability zvolila jako koeficienty Cronbachovo alfa a McDonaldovo omega. V posledních letech se v oblasti psychometrie prosazuje pro hodnocení vnitřní konzistence škál více McDonaldovo omega, ale názory odborníků se různí. Uvedení obou koeficientů proto vnímám pozitivně.
- s. 64 – Dotazníky vyplnilo 895 žáků, ale údaje u studijního průměru jsou nižší. Je to způsobeno tím, že se studijní průměr nepodařilo zjistit u všech respondentů?
- s. 68 – Je uvedena nuda v souvislosti s nedostatečnou schopností jedince nalézt podněty k nějaké činnosti. Do jaké míry k tomu podle názoru autorky přispěl způsob vzdělávání? Může to být důsledek přehnané snahy učitelů udělat výuku zábavnou, soustředění se na formu, ne na obsah?
- s. 71 – Na základě čeho autorka konstatuje, že jedinci s vysokou mírou nedostatečné interní stimulace uvádějí nudu ve spojení s absencí zadání a nedostatečnou angažovaností s 5krát vyšší šancí oproti respondentům s nízkou mírou nedostatečné interní stimulace? V tabulce 18 (výstupy logistické regrese), na kterou se odvolává, taková hodnota není uvedena. (obdobně tabulky 23 a 60)
- s. 74 – Zajímavá jsou zjištění vyplývající z porovnání výsledků u žáků různých typů škol (SOŠ, gymnázia). Při hlubší analýze, která by mohla být předmětem dalšího výzkumu, by bylo vhodné zaměřit se i na místo školy. Jaký vliv by mohlo mít bydliště žáka na vnímání a prožívání nudy?
- s. 75 – Nuda jako stav vznikající v důsledku příliš mnoha zároveň působících a stejně přitažlivých podnětů má i svůj neurofyzilogický základ. Jak se ve škole tento typ nudy může stát důsledkem práce učitele?
- s. 80 – Středoškolští studenti se podle výsledků výzkumu dožadují zábavy i při výuce

ve škole. Pokračuje podle zkušeností autorky tento trend i na vysoké škole?

- s. 84 – Nuda ve spojení s povinnou situací je uváděna jako silná významová úroveň nudy. Z hlediska školního vzdělávání, ale především z hlediska budoucího pracovního zařazení, péče o rodinu, dodržování pravidel společnosti ap. se jeví nuda spojená s povinnou situací jako velmi ohrožující. Je chápána jako stav, kdy jedinec činnost vykoná, ale nudí se, nebo vede až k popírání situace a odmítání činnosti?
- s. 125 – Autorka v rámci výzkumu neřeší nudu ve vztahu k prostředí, ve kterém se jedinec nachází (nuda ve škole a nuda ve volném čase). V čem mohou být rozdíly? Projevily se ve výpovědích žáků?
- s. 144 – Autorka uvádí, že na rozdíl od studie King & Gaerlan (2014) nenalezla žádné spojení mezi nudou a zaměřením jedince na minulost. Jaké populace se studie týká? Nemůže být příčinou jiná věková struktura výzkumného vzorku?

VI. Formální stránka práce

Formální úroveň práce je velmi dobrá, text je přehledný a logicky členěný. Vhodně jsou zařazovány tabulky a obrázky. Autorka dodržuje pravidla pro citace a odkazy. Orientaci čtenáře v textu někdy znesnadňuje volba formy citací bez výraznějšího vyznačení jejich konce (např. s. 28).

Práce je napsána kultivovaným jazykem, autorka se však bohužel nevyvarovala řady překlepů.

VII. Závěr

Posuzovaná práce zcela splňuje požadavky, které se kladou na dizertační práce v doktorském studijním programu. Účelným propojením metod kvalitativního a kvantitativního výzkumu získala práce odpovídající metodologickou hodnotu. Text obsahuje původní výsledky, ke kterým autorka došla na základě vlastního výzkumu.

Předloženou práci doporučuji k obhajobě. Konstatuji, že se týká aktuálního problému v oblasti pedagogické a školní psychologie a výsledky práce mohou přispět k jeho řešení na úrovni teoretické i praktické. Autorka cíl práce splnila a použila k tomu odpovídající výzkumné metody.

doc. PaedDr. Jana Coufalová, CSc.

oponentka

V Plzni dne 5. června 2022